

Gegijzelde Armoede: toerisme en armoedebestrijding

Jos van der Sterren, Jeroen Nawijn, Ilja Simons en Paul Peeters
NHTV Internationale Hogeschool Breda
Centre for Sustainable Tourism and Transport
pmpeeters@peetersadvies.nl

(Tekst verschenen als aanzet voor een Forumdiscussie in *Vrijtijdsstudies*, jaargang 23, nr. 3, 2005, pp. 38-41)

Volgens de WTO (World Tourism Organisation) in haar ST-EP programma (Sustainable Tourism to Eliminate Poverty) dient toerisme als 'primary tool for eliminating poverty in the world's poorest countries' (WTO 2002, p. 15). Het ST-EP rapport argumenteert dat toerisme in veel arme landen de betalingsbalanspositie verbetert en de schuldenlast vermindert. Ook zou het betere kansen bieden voor de ontwikkeling van de allerarmste inwoners van ontwikkelingslanden dan andere sectoren. De onderbouwing voor deze stellingen bestaat uit constatering als 'tourism is the primary source of foreign exchange earnings in the 49 least developed countries' en 'Tourism is a principal export for 83% of developing countries'. Echter, alleen het aandeel in de export van internationaal toerisme wordt kwantitatief onderbouwd (Denman en Denman 2004; WTO 2002).

Bij het argument dat toerisme speciaal ook de armsten ontwikkelt, zet de WTO zelf een kanttekening doordat ze het als belangrijkste uitdaging ziet hoe de voordelen voor de armen te verbeteren en de nadelen te verminderen (WTO 2002, p. 65). Eigenlijk komt de argumentatie van WTO erop neer dat toerisme een zeer geschikt middel kan zijn ter bestrijding van armoede, mits omgevormd in een soort 'ideaal' toerisme. Dat roept de vraag op hoe groot de economisch, culturele en ecologisch problemen zijn en of toerisme dan wel zo'n geschikt wapen is in de strijd tegen armoede.

Allereerst de economie. Gebrekkige infrastructuur, corrupte overheden en zwakke financiële sectoren spelen een belangrijke rol bij het voortduren van armoede. Mede daarom leidt globalisering en openstellen van markten voor ontwikkelingslanden vaak juist tot een verslechterde inkomensverdeling en toename van het aantal armen (Kohl en O'Rourke 2000). Handel in toeristische diensten wordt binnen de GATS (General Agreement on Trade in Services) niet gereguleerd door importheffingen en belastingen (Bendell en Font 2004). In die zin is toerisme dus een volledig geglobaliseerde en open markt. Het is overheden niet toegestaan de lokale bedrijvigheid te beschermen. Ontwikkelingslanden nemen deel aan de globale toeristische markt vanuit een structurele achterstandspositie. Lokale bedrijven en touroperators concurreren met machtige westerse marktpartijen die dicht bij de consument opereren. Daarom worden toerismebestemmingen in ontwikkelingslanden vooral door buitenlandse investeerders ontwikkeld (de Man 1996) en dat belemmert de mogelijkheden voor 'ideaal' toerisme.

Het valt internationale touroperators en hotelketens niet kwalijk te nemen dat hun eerste doel een aantrekkelijk investeringsrendement voor aandeelhouders is en niet het bestrijden van armoede. Vooral kleine gespecialiseerde bedrijfjes gaan daar soms anders mee om, maar die bedienen nichemarkten en blijken bovendien vaak te bestaan bij de gratie van aanvoer van toeristen door het *mainstream* massatoerisme (Kontogeorgopoulos 2005, p. 9).

Voorts kan men zich afvragen hoeveel *all-inclusive* reizen naar Kenia of Cuba – aangeboden voor minder dan vierhonderd euro - na aftrek van de reiskosten overlaten voor de bevolking in de bestemmingslanden. De door bodemprijzen gestuurde internationale markt lijkt touroperators weinig andere keuze te laten dan de bestemmingen tegen elkaar uit te spelen om zo de laagste kosten te realiseren. Voor het armste deel van de bevolking blijft dan hoogstens een rol weggelegd als ontvanger van aalmoezen en leverancier van eenvoudige producten en diensten tegen zeer lage vergoedingen. Een lage prijs is uiteraard ook de enige motor achter snelle ontwikkeling van het aantal toeristen.

De tweede vraag is in hoeverre het product 'westers toerisme' in niet-westerse landen de lokale cultuur (negatief) beïnvloedt. De westerse massatoerist vindt ontspanning, een goed klimaat, een mooie omgeving, nieuwe plaatsen zien en lekker eten het belangrijkste tijdens zijn of haar vakantie (Ryan 2002). Behoud van de lokale cultuur speelt vrijwel geen rol. Daartegenover staat dat slecht eten, onbestreden insectenplagen, oncomfortabele accommodatie, een opdringerige lokale bevolking en gebrek aan hygiëne de vakantiebeleving kunnen bederven. Allemaal zaken die de toerist vooral in de armste landen tegenkomt. De alternatieve toerist vormt geen uitweg uit dit dilemma: deze blijkt

nauwelijks toleranter te zijn (Duffy 2002). Dit betekent dat de toerist zelf geen waarborg biedt voor behoud van de culturele waarden in het gastland.

Authentieke gewoonten als het scheiden van mannen en vrouwen bij traditionele ceremonies, niet-westers eten en - volgens toeristen - onethische gebruiken als traditionele jachtmethoden, kunnen afbreuk doen aan de vakantiebeleving (Cole 2004 en Butler en Hinch 1996). Aanpassingen moeten vooral van de lokale bevolking komen. Immers, de toerist heeft legio mogelijkheden voor het kiezen van andere bestemmingen. Wanneer een land westers toerisme wil binnenhalen zal het de eigen cultuur moeten aanpassen aan de westerse cultuur. De gevolgen van deze aanpassingen kunnen positief zijn, bijvoorbeeld door herleving van cultuuruitingen of negatief door conflicten over landgebruik, commercialisering van culturele gebruiken, toenemende criminaliteit, verlies aan identiteit (Craik 1995). Het lijkt niet waarschijnlijk dat andere exportproducten (consumentenartikelen, ITC diensten, landbouwproducten) ook een dergelijke grote invloed op de cultuur van het exporterende land zullen uitoefenen als intercontinentaal toerisme.

Laten we veronderstellen dat het toerisme zich omvormt tot 'ideaal' toerisme. De marktmacht ligt bij lokale toeristische bedrijven en luchtvaartmaatschappijen, waardoor de uitgaven van toeristen vrijwel geheel ten goede komen aan het gastland, dat daarmee actief armoede bestrijdt. Ook past de toerist zich aan en blijft de lokale cultuur van het gastland behouden. Dan rest alleen nog een antwoord op het ecologische vraagstuk.

Om buitenlandse deviezen binnen te halen moeten – binnen ST-EP – vooral 'rijke' westerse toeristen naar 'arme' ontwikkelingslanden reizen, waarbij zeer grote afstanden per vliegtuig worden afgelegd. Luchtvaart heeft per reizigerskilometer een hoge emissie van broeikasgassen (Penner et al. 1999; Schumann 2003). Een eenvoudig rekensommetje laat zien dat een significante bijdrage aan vermindering van de armoede leidt tot desastreuze milieuproblemen. Een gemiddelde toerist besteedt in een ontwikkelingsland circa \$550 per bezoek (WTO 2002, p. 27). Een grove definitie van armoede is een jaarinkomen van minder dan \$730 (WTO 2002, p. 19). Een groot deel daarvan zal naar het rijkere deel van de bevolking gaan. Bij gebrek aan cijfers daarover nemen we aan dat 20% bij de allerarmsten terecht komt. Om het inkomen van deze 2,7 miljard armen te verhogen met twee dollar per dag zijn dan jaarlijks 18 miljard westerse toeristen nodig en evenzoveel long-haul retourvluchten. Deze zullen circa 220.000 miljard kilometer afleggen. De huidige luchtvaart produceert 3.500 miljard reizigerskilometers per jaar (Peeters 2005). Deze groei met een *factor* zestig zou leiden tot een verdrievoudiging van de totale antropogene bijdrage aan klimaatverandering, terwijl een vermindering met 50-80% noodzakelijk is (Graßl et al. 2003). Negeren van het klimaatprobleem – dus een niet-duurzame bijdrage - heeft juist voor de armste landen ernstigste gevolgen (IPCC 2001, p. 12). Daarom is grote terughoudendheid nodig bij vormen van armoedebestrijding die het klimaatprobleem substantieel verergeren. Westers toerisme is zo'n verkeerde oplossing. Dit wordt ook bevestigd op basis van de *eco-efficiency* voor emissies van broeikasgassen: het aantal verdiende dollars per ton emissie van broeikasgassen. Voor long-haul toerisme is deze gemiddeld tot tien keer slechter dan voor de gehele wereldeconomie (Gössling et al. 2005). De meeste andere sectoren (lichte industrie, ICT, niet-toeristische diensten met een betere dan gemiddelde *eco-efficiency* en lokaal of regionaal toerisme) zullen dus in staat zijn een *eco-efficiëntere* bijdrage aan armoedebestrijding te leveren. Conclusie: zelfs 'ideaal' westers toerisme kan slechts een enkel procent van het armoedeprobleem oplossen.

Het kritiekloos bevorderen van long-haul massatoerisme naar ontwikkelingslanden is dus geen antwoord op armoede. De 'schijnwaarheid' die het ST-EP programma biedt, lijdt ook tot een ongewenst neveneffect. De toeristische sector en de luchtvaartindustrie gebruiken dit argument ten behoeve van hun politieke agenda's. Zo stelt bijvoorbeeld Ulrich Schulte-Strathaus, secretaris-generaal van de Association of European Airlines (AEA), tijdens een discussie over emissieheffingen voor de luchtvaart: "If the ministers were sincere about helping developing countries, they would be asking themselves how they could encourage, not discourage, travel and tourism to these regions." (T&E 2005). Ook wordt vaak verwezen naar het gegeven dat toerisme op dit moment de enige ontwikkelingsmogelijkheid is voor kleine eilandstaten (Brau et al. 2003) en dat alleen al daarom elke regulering van luchtverkeer unfair zou zijn en dus ongewenst is. Dit is echter een oneigenlijk argument. Kleine eilandstaten worden door minder dan 1% van alle internationale toeristen bezocht. Financiële regulering plus compensatie voor deze kleine landen lijkt een efficiëntere maatregel om tegelijkertijd armoede en klimaatverandering te bestrijden dan het domweg achterwege laten van maatregelen tegen de ongeremde groei van luchtvaartemissies. Het armste deel van de bevolking op de wereld worden gegijzeld om andere discussies – over emissieheffingen en accijns in luchtvaart, of de 'wurgcontracten' in de derde wereld - uit de weg te gaan.

Economisch effectieve bestrijding van armoede zou niet in de eerste plaats moeten gaan over vergroting van de economische groei, maar over een verbetering van de verdeling van economische en politieke macht en toegang tot *resources*. Tegelijk zouden de meest eco-efficiënte sectoren ontwikkeld moeten worden, en intercontinentaal toerisme is dat in ieder geval niet. Sommige vormen van toerisme zouden een rol kunnen spelen bij de vermindering van armoede. Bijvoorbeeld 'hoogwaardig' toerisme, waarbij weinig rijke westerse toeristen veel geld besteden. Ook is het zinvol om juist op nabije markten te mikken zoals buurlandtoerisme of binnenlands toerisme. Peru ontvangt bijvoorbeeld de helft van haar toeristische inkomsten uit binnenlands en buurlandtoerisme (Prom Perú 2004a; Prom Perú 2004b). De WTO zou er goed aan doen om juist hierop in te zetten bij de strijd tegen armoede en tegelijk, vanuit de ook door de WTO erkende noodzaak duurzaam toerisme te ontwikkelen, duidelijk stelling te nemen tegen de ongebreidelde *groei* van het long-haul toerisme.

Literatuur

Allcock, Alison (2003)

Sustainable Tourism Development in Nepal, Vietnam and Lao PDR, SNV Netherlands Development Organisation

Ashley, C., Roe, D. en H. Goodwin (2001)

Pro-poor Tourism Strategies: Making Tourism Work For the Poor. A Review of Experiences. Overseas Development Institute, International Institute for Environment and Development, Centre for Responsible Tourism, London

Ashley, C en G.Haysom (2005)

From philanthropy to a different way of doing business: Strategies and challenges in integrating pro-poor approaches into tourism business. Paper for the ATLAS Africa Conference, Pretoria

Bendell, J. en X. Font (2004)

Which tourism rules? Green standards and GATS. *Annals of Tourism Research*, 31 (1), 139-156

Bennett, Oliver, Dilys Roe and Caroline Ashley (1999)

Sustainable Tourism and Poverty Alleviation Study: A report to the Department for International Development

Boo, Elizabeth (1990)

Ecotourism; The potentials and pitfalls (vol. 1), World Wildlife Fund, Washington, DC

Brau, R., A. Lanza en F. Pigliaru (2003)

How fast are the tourism countries growing? The cross-country evidence. Conference on Tourism and Sustainable Economic Development in Chia, Sardinia. CRENoS, Centro Ricerche Economiche Nord Sud

Butler, R. en T. Hinch (1996)

Tourism and indigenous peoples. London: International Thompson Publishing inc.

Caalders, J., Duim, V.R. van der, Mispelaar, A. van en N. Ritsma (2003)

Sustainable Tourism Chains. Connecting Small-scale Enterprises in Costa Rica to the Dutch Market.

Buiten Consultancy/Wageningen University, Utrecht/Wageningen

Cole, S. (2004)

Cultural values in conflict: case study from Ngadha, Flores, Indonesia. *Tourism*, 52 (1), 91-101.

Craik, J. (1995)

Are there cultural limits to tourism? *Journal of Sustainable tourism*, 3 (2), 87-98.

Denman, R. en J. Denman (2004)

- Tourism and poverty alleviation recommendations for action.* Madrid: World Tourism Organisation (Rapport nummer: ISBN: 92-844-0701-X);
- Duffy, R. (2002)
A trip too far. London: Earthscan.
- Gössling, S., P. M. Peeters, J.-P. Ceron, G. Dubois, T. Patterson en R. B. Richardson (2005)
The eco-efficiency of tourism. *Ecological Economics*, In print.
- Graßl, H., J. Kokott, M. Kulesa, J. Luther, F. Nuscheler, R. Sauerborn, H.-J. Schellnhuber, R. Schubert en E.-D. Schulze (2003)
Climate protection strategies for the first Century: Kyoto and beyond. Special Report. Berlin: WBGU 10-11-2003.
- Hummel, John (1993)
Van natuurtoerisme naar ecotoerisme; De warboel rond het concept 'ecotoerisme ontwikkeling' in beschermde natuurgebieden van ontwikkelingslanden. In: *Tweede Nederlands-Vlaamse vrijetijdsstudiedagen 'Het domein van de vrijetijd'* De vrijetijdssector als speelruimte of als strijdperk. VVS/HMN. Utrecht. pp. 107-114
- Hummel, John (1994)
Ecotourism development in protected areas of developing countries. *World Leisure & Recreation* 36(2): 17-23
- Hummel, John, 1995
Nature-tourism in Govind Pashu Vihar, a wildlife sanctuary in the Himalaya of Uttar Pradesh, India; a case of ecotourism development? In: Shalini Singh (ed.) *Profile of Tourism in India; Case Studies*
- Hummel, John (1996)
Mission impossible? Sure not. Duurzame ontwikkeling van toerisme, een taak voor SNV. Resource paper for the Regional Meeting of SNV Eurasia, May 1996
- Hummel, John (1999)
SNV Nepal and Sustainable Tourism Development. Background document, SNV Nepal, Kathmandu
- Hummel, John (2004)
Pro-poor sustainable tourism. In: Kurt Luger, Christian Baumgartner und Karlheinz Wohler (Hg.) *Ferntourismus wohin? Der Globale Tourismus erobert den Horizont*, StudienVerlag, Innsbruck
- IPCC (2001)
Climate Change 2001: Synthesis Report. Summary for Policymakers. Cambridge: International Panel on Climate Change
- Kohl, R. en K. H. O'Rourke (2000)
What's New About Globalization: Implications for Income Inequality in Developing Countries: International Thompson Publishing Inc. (Rapport nummer: 1-86152-209-6)
- Kontogeorgopoulos, N. (2005)
Community-based ecotourism in Phuket and Ao Phangna, Thailand: partial victories and bittersweet remedies. *Journal of Sustainable Tourism*, 13 (1), 4-23.
- Mahony, K. en J. van Zyl (2002)
The impact of tourism investment on rural communities: three case studies in South Africa. In: *Development Southern Africa*, Vol.19, no.1, March 2
- Man, F. de (1996)
Toerisme en ontwikkelingsamenwerking. *Derde Wereld*, 15 (1), 8-16.

- Mowforth, M. and I. Munt (2003)
Tourism and Sustainability: Development and New Tourism in the Third World, Routledge, London
- Peeters, P. M. (2005)
Climate change, leisure-related tourism and global transport. In: M. C. Hall and J. Higham, *Tourism, recreation and climate change* (Aspects of Tourism 22): 247-259. Clevedon: Channel View Publications.
- Penner, J. E., D. H. Lister, D. J. Griggs, D. J. Dokken en M. McFarland; Eds. (1999)
Aviation and the global atmosphere; a special report of IPCC working groups I and III. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prom Perú (2004a)
Perú. Perfil de turista extranjero 2003. Lima: Prom Perú
- Prom Perú (2004b)
Perú. Perfil de turista nacional 2003. Lima: Prom Perú
- Ryan, C. (2002) *The tourist experience*. New York: Continuum. 002.
- Saville, Naomi M. (2001)
Practical strategies for pro-poor tourism: case study of pro-poor tourism and SNV in Humla District, West Nepal, *PPT Working Paper No. 3*
- Schumann, U. (2003)
Aviation, atmosphere and climate - what has been learned. In: R. Sausen, C. Fichter and G. Amanatidis, *Proceedings of the AAC-Conference, June 30 to July 3, 2003*, (Deel 83): 349-355. Friedrichshafen: European Commission.
- SNV (2001)
SNV and Sustainable Tourism Development, a background paper, SNV The Hague
- SNV Nepal, BDB, BBA (SNV The Hague) (2000)
SNV and Sustainable Tourism Development – Economic Benefits for Local Poor, SNV Nepal, BDB, BBA, SNV The Hague
- T&E (2005)
Ministers said to be open to tax on aviation fuel. T&E Bulletin. News from the European Federation for Transport and Environment.
- WTO (2002)
Tourism and Poverty Alleviation, WTO, Madrid
- WTO (2004)
Tourism and Poverty Alleviation Recommendations for Action, WTO, Madrid
- Ziffer, Karen A. (1989)